

УДК 631(477)

ЧИ МОЖЛИВО СТАТИ АГРАРНОЮ СУПЕРДЕРЖАВОЮ?

CAN YOU BE A AGRICULTURAL SUPERVISOR?

Гордієнко В.О.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри суб'єктів господарювання та страхування,
Університет митної справи та фінансів

У статті розглянуті можливості розвитку аграрно-промислового комплексу в умовах фінансової кризи України, яка охопила практично всі галузі діяльності держави. Останнім часом у суспільстві сформувалася думка, що у нинішній соціально-економічній ситуації тільки аграрно-промисловий комплекс може за відносно невисоких витрат забезпечувати стабільне зростання ВВП. Фактично така стратегія – це відмова від прерогативи виробництва продукції з високою доданною вартістю на користь сировини.

Ключові слова: аграрно-промисловий комплекс (АПК), фактори, галузь промисловості, сировина, стратегія, структура виробництва, ВВП, експорт, імпорт, сальдо, економіко-математична модель (ЕММ).

В статье рассмотрены возможности развития аграрно-промышленного комплекса в условиях финансового кризиса Украины, который охватил практически все отрасли производства. В последнее время в обществе сформировалась мысль что в существующей социально-экономической ситуации только аграрно-промышленный комплекс может при относительно невысоких затратах обеспечивать рост ВВП. Фактически такая стратегия – это отказ от прерогативы производства продукции с высокой добавленной стоимостью в пользу сырья.

Ключевые слова: аграрно-промышленный комплекс(АПК), факторы, отрасль промышленности, сырье, стратегия, структура производства, ВВП, экспорт, импорт, сальдо, экономико-математическая модель (ЭММ).

In the article the possibilities of development of the agrarian - industrial complex in the conditions of the financial crisis of Ukraine which covered practically all areas of the state activity are considered. Recently, the society has formed the idea that in the current socio-economic situation, only agro-industrial complex, may at a relatively low cost to ensure a stable GDP growth. In fact, such a strategy is the rejection of the prerogative of producing high value-added products in favor of raw materials.

Key words: agroindustrial complex (agroindustrial complex), factors, industry, raw materials, strategy, production structure, GDP, export, import, balance, economic and mathematical model (EMM).

Постановка проблеми в загальному вигляді. У суспільстві України є думка, що за рахунок розвитку АПК можливе подолання спаду економіки. Таку саму економічну політику рекомендують Україні і західні політики. Так, посол США в Україні Джефрі Пайетт висловився про потенціал України: «Україна – один з найбільших виробників сільгосппродукції у світі, але вона повинна стати сільськогосподарською супердержавою» [1]. Фактично така економічна політика – це відмова від прерогативи виробництва продукції машинобудування (яка була основною до 1991 р.) на користь сировини. Ця стратегія – не нова, вона з'явилася на початку 90-х років. Її реалізація привела до падіння ВВП з 1990 до 2017 р. більш ніж у 2 рази [2]. Сировинні ринки не мають перспективи, аграрний комплекс не може бути локомотивом економіки держави, а зростання обсягів експорту сільгосппродукції не слід ставити за пріоритетну мету діяльності уряду.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Дослідження впливу структури економіки на її ефективність знаходять відображення у наукових працях В. Симоненко [2], М. Азарова [3], Л. Федулової [4], М. Меламеда [5] та інших. Але слід зазначити, що в цих дослідженнях системно не аналізувалися фактори, які визначають рівень розвитку АПК, а також структурні зміни економіки у провідних країнах світу. У працях майже не застосовуються економіко-математичні методи, за допомогою яких можна отримати кількісний зв'язок факторів, що впливають на галузеве виробництво продукції.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Неможливо однозначно і правильно оцінити фактори, що впливають на ефективність АПК і загалом на соціально-економічний розвиток держави.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є узагальнення теоретичних положень та методичних підходів

до державної структурно-інноваційної політики щодо створення сучасного, інтегрованого у світове виробництво, здатного до саморозвитку промислового комплексу України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фактори, які забезпечують розвиненим країнам світу високу ефективність АПК:

- площа;
- природно-кліматичні умови (наявність достатніх прісноводних ресурсів, середньорічні температури, кількість осадків, наявність родючої землі тощо);
- виробництво кінцевої продукції АПК (з високою добавленою вартістю);
- розвинена хімічна промисловість;
- прямі інвестиції;
- розвинена машинобудівна промисловість.

Україна має гарні можливості для розвитку сільського господарства. Площа України – 603,7 тис. км². Близько 56% всієї території України – орні землі, а більшість земель – це славетні українські чорноземи. Такі умови дають змогу повністю забезпечити населення основними видами продовольства (рис. 1) [6].

Забезпеченість населення основними видами продовольства зумовила позитивне

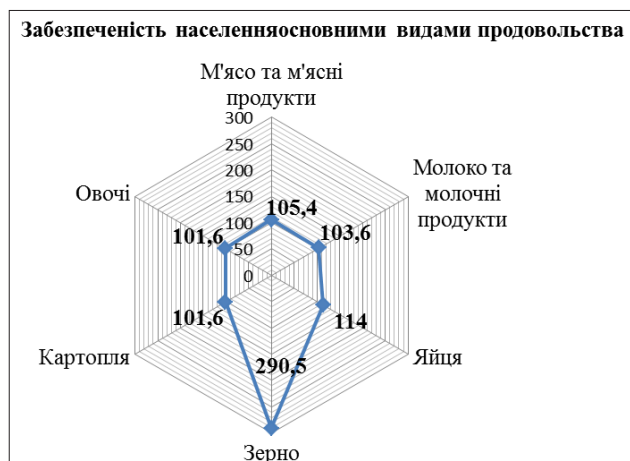

Рис. 1. Забезпеченість населення основними видами продовольства

торговельне сальдо сільськогосподарської та продовольчої продукції (рис. 2).

У 2016 році Україна експортувала аграрної продукції на \$15,3 млрд. Головні покупці продукції українського АПК – Європа, Індія і Єгипет. Але щоб прогнозувати стан українського АПК у майбутньому, необхідно розглянути всі елементи і їх взаємозв'язки, що впливають на його подальший розвиток. Слід констатувати, що з 1990 року індекси виробництва продукції рослинництва і тваринництва змінювались у протилежних напрямках (рис. 3) [6].

Аналізуючи зміну індексів виробництва продукції рослинництва і тваринництва, можна дійти висновку, що розвиток сільського господарства відбувався в напрямі виробництва проміжної продукції з меншою добавленою вартістю і з орієнтацією АПК на її експорт. Причому на індекс рослинництва найбільше вплинуло зростання обсягів виробництва соняшника (у 5,3 разу), що в подальшому приведе до виснаження землі під посівні культури. Падіння індексів виробництва продукції тваринництва з 1990 року підтверджується і різким падінням кількості голів великої рогатої худоби у 6,7 разу і свиней у 3 рази. Чекати росту виробництва продукції тваринництва в цій ситуації неможливо. Можна чекати подальшого падіння.

Для встановлення причини зростання виробництва продукції рослинництва нами було запропоновано гіпотезу, що на показник, можливо, вплинули такі фактори, як кількість внесених добрив на 1 га та прямі інвестиції в сільське, лісове та рибне господарство. Перевірку гіпотези ми здійснили за допомогою побудови ЕММ. Для побудови залежності урожайності зернових та зернобобових культур від кількості внесених мінеральних добрив (у поживних речовинах) та прямих інвестицій в сільське, лісове та рибне господарство було застосовано кореляційно-регресійний аналіз. Для побудови ЕММ були зібрані попередні статистичні дані взаємозалежних показників. Їх джерелом були статистичні збірники Державної служби статистики України [6] (інформація для побудови моделей наведена в табл. 1).

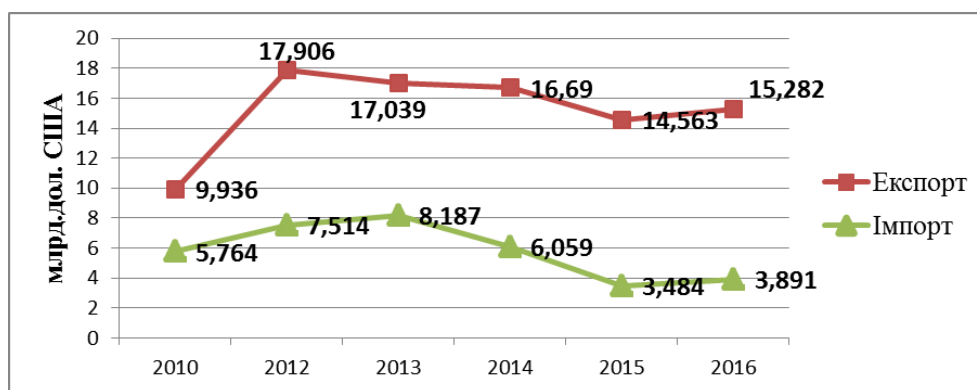

Рис. 2. Динаміка експорту та імпорту сільськогосподарської та продовольчої продукції, млрд. дол. США

Таблиця 1

Статистичні дані взаємозалежних показників.

Рік	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016
Внесено мінеральних добрив на 1 га, кг	60	72	84	92	97	100	98	110
Урожайність культур зернових та зернобобових центнерів з 1 га	19,4	26	26,9	31,2	39,9	43,7	41,1	46,1
Прямі інвестиції в сільське, лісове та рибне господарство, млн. дол. США	–	–	680	736	728,4	776,9	617	502,2

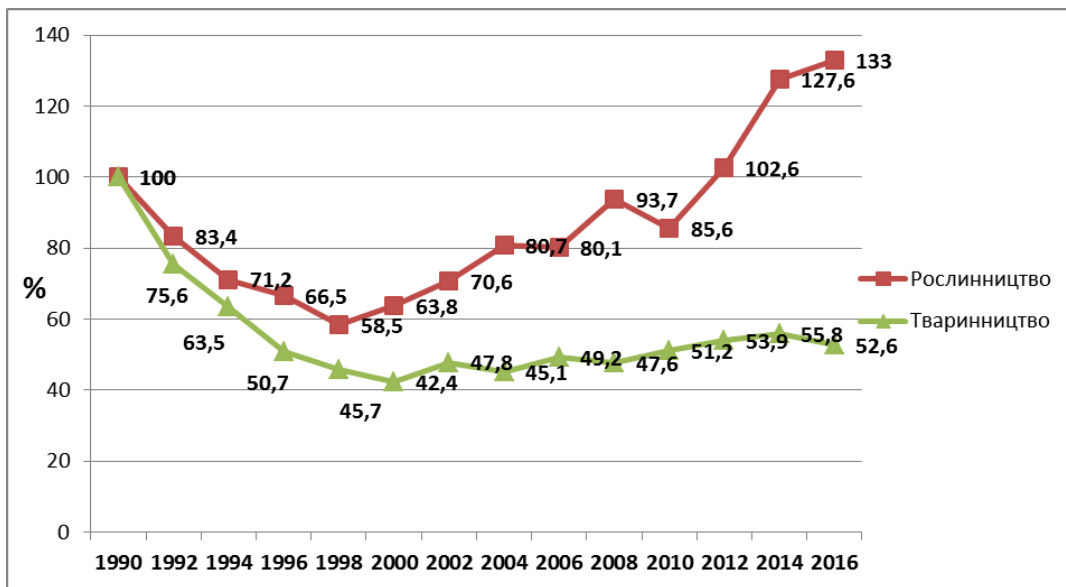

Рис. 3. Індекси виробництва продукції рослинництва і тваринництва, %

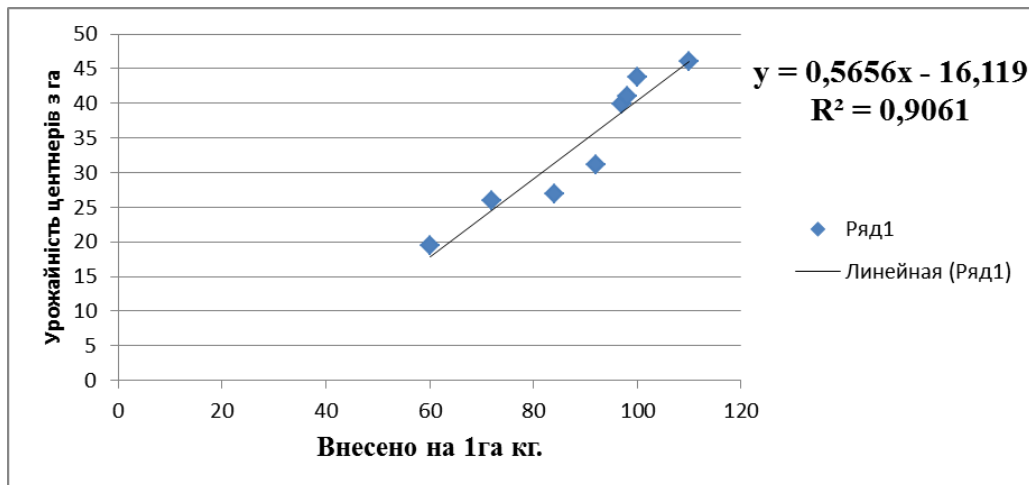

Рис. 4. Модель залежності урожайності зернових та зернобобових культур від кількості внесених мінеральних добрив (у поживних речовинах)

Просторові ряди, на відміну від динамічних, дають можливість вивчати не розвиток процесу в динаміці, а кількісний вплив фактора X на показник Y. Табличний процесор Excel пропонує функцію, яка знаходить значення оцінок параметрів залежності за методом найменших квадратів. За допомогою табличного процесору Excel була отримана модель залежності

урожайності зернових та зернобобових культур від кількості внесених мінеральних добрив (у поживних речовинах) (рис.4).

Аналізуючи отримані статистичні оцінки ЕММ (рис. 4), можна констатувати таке: урожайність зернових та зернобобових культур на 90,6% ($R^2=0,9061$) залежить від мінеральних добрив (у поживних речовинах), внесених на

1 га, модель адекватна, коефіцієнти регресії значущі. Таким чином, зростання виробництва продукції рослинництва здійснювалося за рахунок збільшення кількості мінеральних добрив (у поживних речовинах), внесених на 1 га. Але така стратегія на майбутнє досить проблематична в ситуації, що склалася у виробництві продукції хімічної промисловості України для сільського господарства (табл. 2) [6].

Таблиця 2

**Виробництво продукції
хімічної промисловості України
для сільського господарства**

Рік	2012	2013	2014	2015	2016
Сечовина, тис. т N	1800	1355	997	984	945
Нітрат амонію, тис. т N	870	772	534	361	485

За досліджений період виробництво сечовини зменшилося у 1,9 разу, а нітрату амонію – у 1,8 разу. І цей тренд у перспективі буде зберігатися, оскільки сировиною для виробництва добрив є природний газ. Ціна природного газу збільшується пропорційно до ціни нафти (за останній час вона збільшилася майже у 2 рази), що приводить до збитковості виробництва добрив і закриття підприємств. Так, у 2018 році закрилися ПО «АЗОТ» і Одеський припортовий завод.

Модель залежності урожайності зернових та зернобобових культур від прямих інвестицій в сільське, лісове та рибне господарство подано на рис. 5.

Аналізуючи отримані статистичні оцінки ЕММ (рис. 5), можна констатувати таке: прямі інвестиції в сільське, лісове та рибне господарство не впливали на урожайність зернових та зернобобових культур ($R^2=0,1325$) модель неадекватна, коефіцієнти регресії незначущі. Отримані результати можливо пояснити тільки незначним

рівнем прямих інвестицій, які не могли вплинути на урожайність зернових та зернобобових культур, тим більше що за досліджуваний період вони зменшились у 1,35 разу.

До інших факторів, що будуть негативно впливати на урожайність рослинної продукції, слід віднести падіння виробництва тракторів з 1990 року по 2010 рік у 70 разів. Після падіння виробництва до 2012 року збільшилося тільки у 3,5 разу, у подальшому практично не змінювалося і становить 4–5 тис. на рік (рис. 6).

На думку експертів, потреба АПК в тракторах у 10 разів більша [7]. Частково ця потреба задовольняється за рахунок дорогої імпортової техніки. Таким чином, продаємо сировину, а купуємо високотехнологічну продукцію з високої доданою вартістю.

Слід також констатувати падіння за останні 5 років виробництва плугів у 5,5 разу й енергетичних потужностей в сільськогосподарських підприємствах у 1,3 разу.

Таблиця 3

Наявність факторів, які забезпечують ефективність АПК

№	Фактор	Наявність факторів
1.	Площа	+
2.	Природно-кліматичні умови (наявність достатніх прісноводних ресурсів, середньорічні температури, кількість осадків, наявність родючої землі)	+
3.	Виробництво кінцевою продукції АПК (з високою доданою вартістю)	–
3.	Розвинена хімічна промисловість	–
4.	Прямі інвестиції	–
5.	Розвинена машинобудівна промисловість	–

+ – фактор зараз у наявності;
– – фактор був у наявності раніше

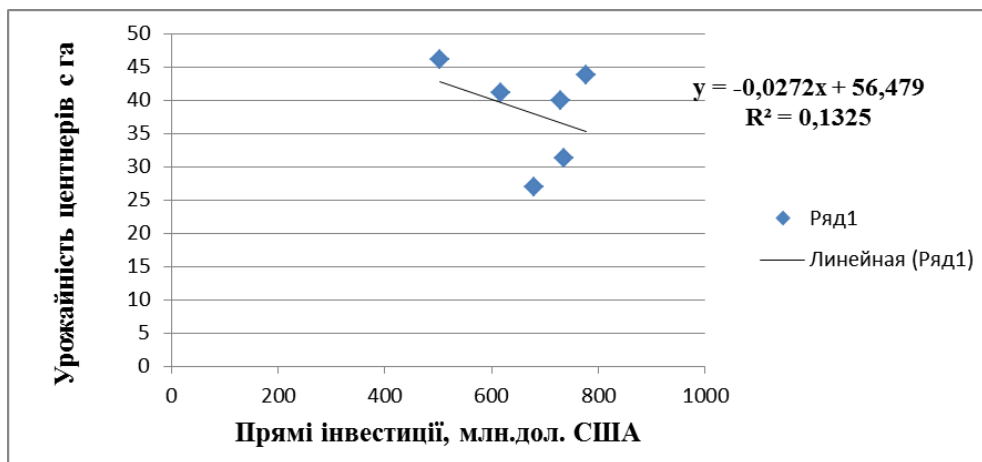

Рис. 5. Модель залежності урожайності зернових та зернобобових культур від прямих інвестицій в сільське, лісове та рибне господарство

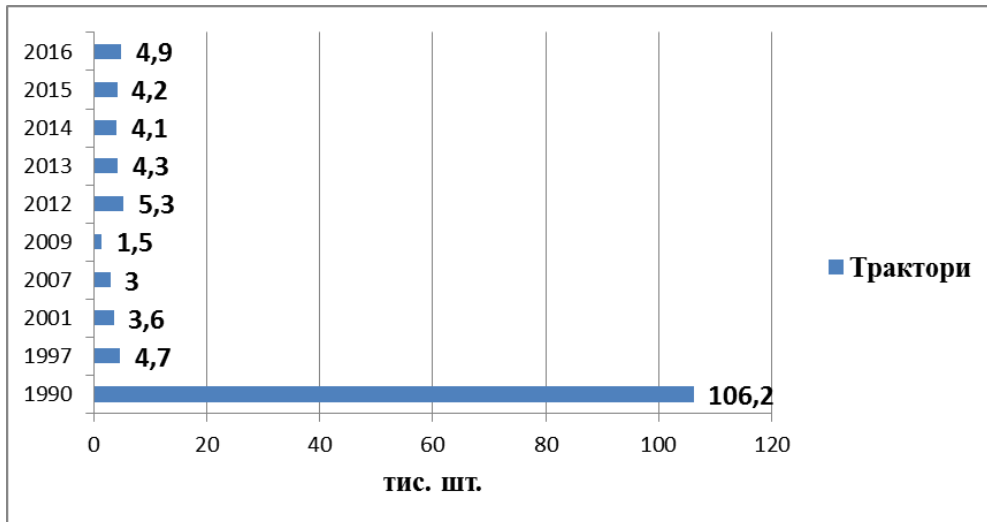

Рис. 6. Виробництво тракторів

Системний аналіз факторів доводить проблемність можливостей для ефективного розвитку АПК України.

Зробимо припущення, що Україна, попри все, стає аграрною супердержавою. Чи забезпечить АПК соціально-економічний розвиток держави? Двадцятка розвинутих країн світу – це країни, ВВП яких перевищує 1 трлн дол. США, що приблизно у 10 разів більше, ніж зараз в Україні. І природно зрозуміти, яким чином ці країни досягли цього рівня. Для цього слід дослідити і порівняти макроструктури економік провідних країн і України. Макроструктури країн світу досліджуються за сегментами: промисловість, сільське господарство, послуги. Порівняльний аналіз макроструктури економіки України і США подано на рис. 7 [8].

У макроструктурі провідних країн частка АПК становить близько 1%. Таким чином, їх високий соціально-економічний рівень досягнуто не за рахунок розвитку АПК. У світі загалом цей

показник становить близько 3%, а в країнах ЄС – 1,6%.

Сьогодні АПК забезпечує 14% ВВП країни і приносить більше третини доходів від експорту. По суті, зараз АПК – це та частина нашої економіки, яка постачає найбільше валютних надходжень на внутрішній ринок. Агротренд нині такий, що через декілька років частка сільськогосподарської продукції зросте до рівня 15–17% ВВП. Але слід зазначити, що така висока частка продукції АПК характерна для дуже бідних країн [8].

Тенденції економіки провідних країн світу зараз такі, що галузі матеріального виробництва, тобто галузі, де виготовляються матеріально-речові вироби, становлять лише третину ВВП. А галузі, що забезпечують усі різноманітні види послуг, включаючи торгівлю, фінансово-банківські, транспортні, комунікаційні, комунальні та інші, підвищили свою частку до 70%. Феномен сфери послуг – це явище суспільства, яке вступило в постіндустріальну еру свого розвитку, коли роль

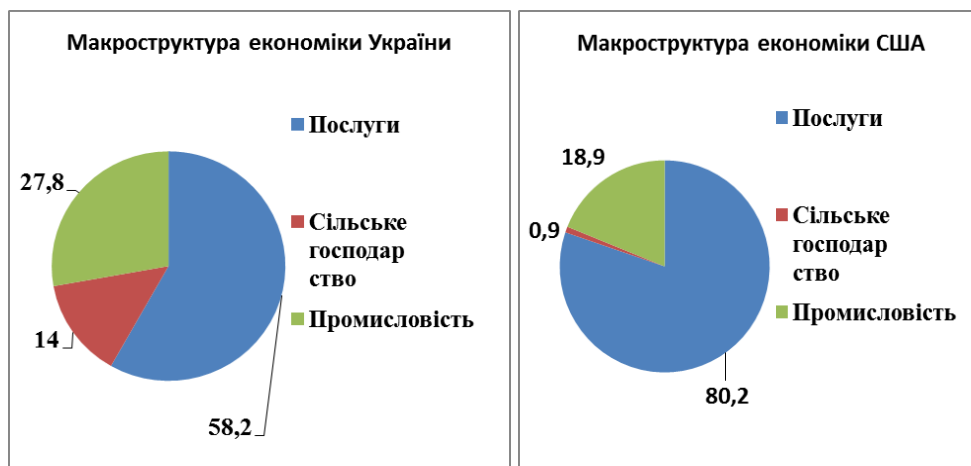

Рис. 7. Порівняльний аналіз макроструктури економіки України і США

людського фактора багаторазово зростає і все більшого значення набуває обслуговування людини, від здоров'я, освіти і креативності якої залежить науковий потенціал країни, що став вирішальним аргументом у суперечках держав за лідерство в сучасному світі. Проведені нами дослідження показали, що зростання частки послуг в макроструктурі економіки суттєво впливає на зростання ВВП (близько 60% зростання функції пояснюються впливом структури) [9].

Висновки з проведеного дослідження. Підводячи підсумки системного дослідження АПК, можна констатувати, що позитивний агротренд урожайності зернових та зернобобових культур в Україні не збережеться. У кращому разі, якщо будуть гарні погодні умови (зокрема кількість осадків), виробництво стабілізується на досягнутому рівні. Натомість для підви-

щення ефективності АПК, по-перше, потрібно поновити тваринництво, виробництво продукції хімічної промисловості та машинобудування для сільського господарства, розвивати переробку і внутрішнє споживання.

А стосовно порад, в яких нас закликають стати аграрною супердержавою, потрібно вказати на те, що насправді розвинені країни діяли якраз протилежним чином. Частка сільського господарства у ВВП традиційно нижча для країн із більш розвинутою економікою. Для розвинених економік, таких як США і Німеччина, характерним є 1% сільського господарства у ВВП, тому можливо дійти висновку, що розвиток АПК не може бути локомотивом економіки держави, а зростання обсягів експорту аграрної продукції не слід ставити за пріоритетну мету діяльності Уряду України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Пайет: Украина должна стать сельскохозяйственным супергосударством. URL: <http://www.segodaya.ua/economics/business/payett-ukraina-dolzha-stat-selskohozyaystvennym-supergosudarstvom-694357.html>.
2. Симоненко В.К. Пятилетка крутого пике. Экономические эссе. Київ: Довіра, 2016. 327 с.
3. Азаров Н. О бедной экономике замолвите слово. Економіст. 2008. № 7. С. 18–21.
4. Федуллова Л. Тенденції розвитку високотехнологічного сектору економіки України. Економіст. 2009. № 1. С. 32–36.
5. Меламед М. Відтворювальна структура ВВП та її вплив на економічний розвиток України. Вісник НБУ. 2005. № 12. С. 8–17.
6. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Грицишин М., Перепелиця Н. Ринок тракторів в Україні. Спецвипуск ж. Пропозиція. Сучасна техніка для сучасного аграрія. 2017. С. 4–6.
8. ВВП по секторам економіки. URL: http://www.yestravel.ru/world/economy/gdp_composition_by_sector/.
9. Гордієнко В.О. Проблеми структурної перебудови економіки України. Дніпропетровськ: Дніпропетр. держ. фін. акад., 2012. 200 с.